

Nafarroa arragoa!

Elgoibartarrok Nafarroa hobeto ezagutzeko ahalegina

Aurkezpen ekitaldian ateratako erretratua: Ane Beitia Elgoibarko Udaleko euskara zinegotzia, Amaia Txurruka kultura zinegotzia, Itsaso Alguacil Gazte Asanbladako kidea, Iñaki Agirre Ongarri zine-klubekoa, Imanol Larrañaga Elgoibarko Izarrako dinamizatzailea eta Aitor Zubiaurre Morkaikoko kidea.

Elkarlana izan da Nafarroa arragoa egitasmoaren berrikuntza eta aberastasuna. Elgoibarko Izarrak, Elgoibarko Udalak, Morkaikok, Ongarrik eta Gazte Asanbladak elkarlanean antolatu dugu *Nafarroa arragoa* egitasmoa. Gotzon Garate idazle eta euskaltzale elgoibartarra 2008ko urrian hil zen, eta ordutik, urria elgoibartarrentzat

“berezia” izan dela azaldu zuen Imanol Larrañaga Elgoibarko Izarrako dinamizatzaileak aurkezpen ekitaldian. Azken urteotan hitzaldi zikloak eta bestelako ekitaldiak antolatu izan ditugu, Udalak eta Elgoibarko Izarrak Gotzon Garateren heriotzaren harira, baina aurten herriko beste eragile batzuekin jardun dugu elkarlanean. Nafarroara begira jarri gara

guztiok, elgoibartarrek Nafarroa hobeto ezagutzeko helburuarekin. 500 urte bete dira Gaztelak Nafarroa konkistatu zuetik, eta hori aitzaki hartuta antolatu ditugu Nafarroarekin zerikusia duten hainbat ekitaldi. Urrian hasi eta azaroan amaitu dira ekitaldiak, eta jende askok hartu du parte. Egitasmoaren erreposoa egin dugu gehigarri honetan.

Nafarroa, nahiaren eta ezinaren borroka-tokia

Nafarroaren konkista, 1512-1530 izan zen Joseba Asiron (Iruñea, 1962) historialari nafarrak eman zuten hitzaldiaren izenburua.

XIV-XV. mendeetan hasi zen Nafarroako Estatuaren desagertzea. XV. mendea oso mende latza izan zen Europarentzat, eta baita Nafarroarentzat ere. Horrek asko baldintzatu zuen Nafarroaren etorkizuna.

Ordura arte Hispania deitzen zitzaien Iberiar penintsulari, baina Gaztelak eta Aragoik bat egin zutenean, estatu bakarra osatu zuten eta horri Espainia deitzen hasi ziren. Lehen kontzeptu geografikoa zenak esanahi politikoa hartuko du gero. *“Ondorioz nik beti esaten dut Espainia izan zela Nafarroa konkistatu zuena, eta ez Gaztela”*, zehaztu zuen Asironnek.

Fernando Katolikoa izan zen sortu zen estatuko erregea, eta haren lehen helburua Nafarroa konkistatzea izan zen. Ia 200 urteko gatazken ondoren, 1494an Nafarroako Gerra Zibila amaitu zen, eta Joan III.a izendatu zuten nafarren errege. Nafarroan urak bere onera etorri zirene-

an, Fernando Katolikoak Nafarroa konkistatzeko ordua iritsi zela erabaki zuen. Hala, 1512ko uztailan, Nafarroa konkistatu zuen. Nafarrei leporatu izan zaie erresistentzia txikia jarri zutela, baina hori ez da egia.

Nafarroa Behereatik etorri zen Erresuma berreskuratzeko lehen ahalegina, eta herritarrak alde zituztela aprobeztatuta, Iruñea inguratzea ere lortu zuten. Baina Albako dukearen tropak nagusitu egin ziren.

1516an izan zen Nafarroaren askatasuna berreskuratzeko bigarren ahalegina, Fernando Katolikoa hil zela aprobeztatuta. Pedro Nafarroako mariskala buru zutela, berriz ere iparraldetik sartu ziren 2.000 soldadu. Kasu honetan ere herria alde izan zuten. Baina martxoan, eta elurte latzarekin egin zuten topo. Blokeatuta geratu ziren eta Nafarroako armada errenditu egin zen. Pedro mariskala atxilotu egin zuten eta sei urtez egon zen preso. Karlos I.a zen Espainiako erregea, eta hark bere zerbitzaria izateko eskaintza egin zion,

baina erantzuna berehalakoa izan zen: *“No, porque yo no soy español”*.

Nafarroa berreskuratzeko bigarren ahaleginak porrot egin ondoren, Cisneros kardinalaren aginduz, Nafarroako gaztelu garrantzitsu guztiak suntsitu zituzten. Zergatik suntsitu zituzten gazteluak eta harresiak? Defentsarako elementu moduan ikusten zituztelako izan zen? Ez. Josebak azaldu zigunez, gazteluak eta harresiak sunstiztea zigor morala izan zen. Gazteluak nafarren identitatearen sinboloak ziren, eta hori dena bazekiten espainiarrek. Bazekiten gazteluak suntsituta Nafarroa eta nafarrak suntsituko zituztela.

1521ean egin zen Nafarroa berreskuratzeko azken ahalegina. Komuneroen altxamendua izan zen Espainian, eta hori aprobeztatuta zuten. Henrike II.a zen nafarren erregea, eta 12.000 soldaduz osatutako armada lortu zuen. Nafarrek, bearnotarrek eta frantsesek osatzen zuten armadaren burua Asparrots jenerala izan zen. Oraingoan ere Nafarroako herria bere erregearen alde altxatu zen, eta 20 egunean berreskuratu zuten Nafarroa osoa. Baina Espainiak bi armada berezi presatatu zituen Nafarroa berriz ere konkistatzeko eta nafar tropek atzera egin behar izan zuten. Atzerako martxa horretan, 6.000 nafar hil ziren Noaingo Gudu entzutetsuan. Soldadu batzuek Hondarribira ihes egin zuten, eta 200 inguru izan ziren babesa Amaiurreko gazteluan topatu zutenak. 1522an, baina, tropa espainiarrek gaztelua inguratu zuten eta lauzpabost eguneko erasoaren ondoren, barruan zeudenak errenditu egin ziren. Askorentzat, Amaiurkoa da nafarren erresistentziaren azken pasartea.

Nafarroa Beherea konkistatzen ere saiatu ziren espainiarrak, baina ez zuten lortu, eta beste mende oso batez izan zen independente.

“Hau da ezkutatu zaigun historia”, poliki-poliki bistaritzen doana.

Zapatu-pasa nafarra

Ez dago ezagutu nahi dena bertatik-bertara bisitatzea bezalakorik, eta, hala, Iñaki Perurenaren Peru-harri museora egindako irteera aukera paregabea izan da Nafarroa eta bere historia ezagutu nahi genuenontzat. Gazte eta heldu, hogei laguneko koadrila abiatu ginen urriaren 20ko eguerdi partean Leitzara. Perurenaren museoa ezagutu eta hango harriak jasotzeko aukera ere izan zuten elgoibartar batek baino gehiagok. Gero Leitzako bazter ezkutuak erakutsi zizkigun hango Gazte Asanbladako kide batek, eta hangoak bukatuta herrira itzuli ginen autobusez.

Eguna ez zen hor bukatu, baina. Gero ere izan baitzen zertaz gozatua. Gaztetxeko bertso afarian ez genuen aspertzeko aukerarik izan. Uxue Alberdi eta Ander Lizarralde bertsolariekin, bertsotarako aukera ezinhobea izan genuen, eta gitarra eskuan hartuta, afaltzera eseritako denak kantuan jarri gintuen Iñaki Larrañaga gazte asanbladako kideak. Kantu eta kontuek lagundu zuten giroa berotzen eta Modesto Cidek prestatutako menu nafarrak egin zituen gainerako lanak. Konpainia onaren eta jan-edan primerakoen adibide izan zen afaria.

Iñaki Perurena

Iñaki Perurena Leitzan (Nafarroa) jaio zen 1956. urtean. Gazte-gaztetatik hasi zen harri jasotzen eta gehienok horregatik ezagutzen dugun arren, mila saltsatoko perrexila da Perurena. Ogibidez harakina da, eta aktore lanetan makina bat aldiz ikusi dugu telebistan. 2009. urtean Peru-harri izeneko museoa ireki zuen Leitzako Gorritenea baserrian eta *Nafarroa arragoa* programaren baitan izan ginen hogeitazazpi zapatu-pasa. Iñakiren seme Xabierrek eman zizkigun hango azalpenak, aitak beste konpromiso batzuk zituela-eta, baina Iñakirekin berarekin egoteko gogoarekin gelditu ginen, eta telefonoz jardun gara harekin berbetan.

Zure museoan izan ginen hogeitazazpi bat elgoibartar, eta denok ere harrিতuta geratu ginen han dagoen guztia zuk zeuk eta etxekoek egin zenutela jakin genuenean. Nik neuk banuen ilusio bat eta momentu hartan Iñasio semea eta biok aritzen ginen baserriko lanetan. Berak lagundu zidan burni soldaketan eta antzerako lanetan. Han dauden irudiak neronek eskuz landuak dira, eta guretzako balioa horrek dauka; gaizki edo ongi, baina etxetik ateratakoa da han dagoen guztia.

Eta nolatan edo zertarako egin zenuen Peru-Harri?

Ikusten nuen euskal artzainak Ameriketara joan zirenean, lanbidearen omenez, artzainaren irudi bat egiteko lanetan aritu zirela. Herri-kiroletan, bere garaian, Euskal Herrian palankariak ziren arrakasta gehien zutenak, baina gero desagertu egin ziren. Eta orduan konturatu nintzen gerta daitekeela egun batean harri-jasotzaileak ere desagertzea eta iruditu zitzaidan kasu horretan polita izango litzatekeela gure ibilbidearen oroigarri bezala zerbait egitea. Eta horrela ausartu ginen lehenengoz. Eskultura bat egitea zer zen ere ez genekiela, tresnarik gabe, planorik gabe, eskarmenturik gabe... baina irudi hori egin nahian hasi ginen zerbaitetan. Eta garai hartan, gainera, nik irakurri ere dezente egin nuen, eta orduan etorri zitzaizkidan gogora beste ideia batzuk ere eta hala hasi genuen dena. Hasierako ideia ez zen gaur egun dagoen Peru-Harri egitea, ezta gutxiago ere, baina poliki-poliki gorpuzten joan zen. Baserriak berak ere aukerak eman zizkigun; esate baterako, orain dela 5.000 urteko aizkora bat aurkitu genuen han bertan, leizezuloak ere badira baserri inguruan, eta horrek guztiak gauzatu zuen Peru-Harri delakoa. Gure harriak, eta, nolabait, gure historia ere kontatzeko modu bat.

Peru-harriko eskulturetako bat.

Izan ere, Peru-Harriren bitartez zuk harria ez ezik, herria ere erakutsi nahi diozu hara joaten den bisitariari.

Bai, noski. Beste izen bat jarri beharko banio, eta badut asmoa gainera hormigoiz egina jartzeko, Harri eta Herri deituko nioke. Harri hori munduko kultura guztiek landu dute, baina Euskal Herrian harri horrekin zer egin den ere berezitasun bat bada.

Leku askotako jendea joango da zuenera ziurrenik; harri-jasotzea ezagutzen ez duen jenderik izan duzue?

Bai. Azken batean eskolako umeak, zuena bezalako taldeak, eta turista jendea ere etortzen zaigu. Esate baterako joan den igandean Kataluniako jubilatutako talde bat izan genuen.

Eta harridura zenbaterainokoa izaten da zu harria jasotzen ikusten zaituztenean?

Beno, harridura sortzen baino gehigo ni ahalegintzen naiz ikusi dezaten gure mundua nolakoa den eta gozatu dezaten hemen dauden denboran.

Jakin badakigu, hala ere, Iñaki, ez zarela soilik harri jasotzen jardundakoa. Aktore, idazle... Zer zaren galdetuz gero, zer erantzungo zeniguke?

Dagoeneko ez dakit zer naizen ere! Behar bada niri gehien gustatzen zaidan izenburua bada harri-jasotzailearena. Baina harri-jasotzaile horren zentzua izan daiteke zabala ere. Esan

*“Harri-jasotzailea
gerrikoa lotuta harri bat
bizkarrera jasotzen duena
baino zerbait gehixeago da”*

nahi dut harri-jasotzailea gerrikoa lotuta harri bat bizkarrera jasotzen duena baino zerbait gehixeago dela. Eta beraz, hori da nire abizena. Jendeak ere horregatik ezagutzen nau, baina gero egia da horrek beste gauza batzuk egiteko ateak zabaltu dizkidala: aktore lanetan nabil nahiz aktore ez naizen, ogibidez harakina eta abeltzaina naiz, tarteka idatziren batzuk ere egin izan ditut... orduan, denetik pixka bat.

Eta tartean euskaldunon eta nafarron historiari buruz lezio ederra eman zenigun askori Bilbovisionek egin zizun elkarrizketa batean.

Hara, batzuk esaten didate elkarrizketa haren harira ‘joño, zu ere historiazalea zara’ eta ni ez naiz ‘historiazalea’. Nik momentu batean nire historia jakitzearen premia sentitu nuen. Zergatik? Jendeak galderak egiten zizkidalako, batzuetan maltzurkeriaz ere bai, eta jende horri eta nire buruari erantzun bat emateko historia jakin behararen premia sentitu nuen. Eta uste dut premia hura bederen asetu dudala. Hau da, orain badakit gutxi gorabehera nor naizen, nor ez naizen, edo nor izan ginen aurretik.

*“Perurena semeak eman zuen aitaren harri-jasotze teknika-
ren azalpena.”*

Euskara Nafarroan: atzerakada etengabearen kronika

Kike Diez de Ulzurrun (Iruñea, 1962) kazetari eta euskaltzale nafarra izan zen *Nafarroa arragoa* programako bigarren gonbidatua.

Hasteko, erromatarren garaian Nafarroa bi zatitan banatua zegoela esan zigun: *Saltus Vasconum* edo inguru menditsua, eta *Ager Vasconum* edo alde erromanizatuagoa. Euskarari dagokionez, alde handia zegoen bataren eta bestearen artean. Tafalla-Erriberritik gora euskal toponimia non-nahi topa dezakegu, baita euskara galdutako bazterretan ere: “*Lur gainean daude euskarren arrastoak*”. Hortik behera, berriz, gutxiago dira euskal toponimoak.

Erdi Aroan, Nafarroan euskarak garrantzia handia izan zuen. XVI. mendean ere euskara nagusi zen, eta XVII. mendea urrezko mendea izan zen Iruñean. XVIII. mendean ere euskarak toki handia izan zuen Nafarroan.

XIX. mendean, baina, izugarritzko aldaketa ezagutu zuen euskarak. Mende hasieran egoera on samarrean bazegoen ere, gerora asko okertu zen. Hala, Bigarren Karlistaldiaren (1872-1876) ondoren, Euskara Elkargoa sortu zen Nafarroan euskara-

ren alde lan egiteko. Arturo Campi3n (1857-1937) historialari eta euskaltzalea izan zen eragileetako bat. Campi3nek ez zuen batere argi ikusten euskararen eta euskaldunen etorkizuna, eta ezaguna egin zen haren esaera bat: “*Batzuk badoaz eta besteak ez dato3*”.

Bigarren Errepublikaren garaian ere (1931-1939) izan zen euskararen aldeko mugimendurik Nafarroan. 1931n sortu zen, adibidez, Iruñeko lehen ikastola. Baina 1936an, altxamendu frankistarekin, bertan behera geratu zen ikastolen aldeko mugimendua.

1950. urtean, berriz, Nafarroako Aldundiak helduen euskalduntze-alfabetatzea sustatzeko lehen euskaltegia sortu zuen. 1960ko hamarkadari dagokionez, 1960an lehen bertsolari-txapelketa antolatu zen Nafarroan. 1963an, ikastolak sortzeko beste ahalegin bat egin zen Iruñean, baina huts egin zuen, “*poliziak umeak baino lehenago iritsi zirelako*”. Azkenean, 1965ean sortu zen gerra ondorengo lehen ikastola Iruñean.

Nafarroan euskararen atzerantzko joerak duela 25-30 urtera arte iraun zuen. 1990etik aurrera D ereduak gorantz egin zuen, eta *Bai euskarari!* kanpainarekin Sadar futbol-zelaia betetzea lortu zen. Baina *Diario de Navarra* ‘Aski da!’ esan zuen, eta euskararen aurkako diskurtsoa zabaltzen hasi zen. Eta Nafarroako Gobernua ere euskararen kontra are nabarmenago eta zuzenago, mozorrorik gabe, egiten hasi zen.

Segidan, egungo egoera azaldu zigun Kikek. Irakaskuntzari dagokionez, D eredu beherantzko joeran hasi da; azken bizpahiru urteetan, Gobernuak ingelesaren eta euskararen artean aukeratzeko atakan jarri ditu gurasoak. Hedabideen kasuan ere egoera ez da ona: “*Nafarroko ETB ikusteko Aralarren antena jarri zuten, jendearen diru-laguntzari esker. Baina aro digitala iritsi da, eta ezin dugu ETB ikusi*”. Euskalerria Irratiaren kasuan, berriz, 25 urte bete ditu irratia eta oraindik ez du lizentziarik.

“*Nafarroan euskarari eusteko prozesuan, zer egin dugu ongi? Eta, zer gaitzki?*” Hona egin zigun gogoeta: “*Nafarroan euskarak saltzaile onak behar ditu. Nafarroan euskararen kontrako militante sutsuak daude eta euskaltzaleok buruarekin lan egin behar dugu. Nafarroako gazte askok euskararekin ezin dela gozatu uste dute; euskara Barrikadari lotuta ikusten dute. Jende askok euskaraz ikasten du eta badaki euskaraz, eta hori poztekoa da, baina non daude gazte sortzaileak?*”.

Orain arte lortu den gutzia gizartea mugitu delako izan da, Kikeren ustez, baina plangintza serio baten beharra ikusten du, “*euskara eta Nafarroa ez bereizteko*”. Nafarroaren konkistaren 500. urteurrena dela-eta, Nafarroa modan dago eta ia denok hitz egiten dugu Nafarroaz eta Nafarroaren alde, baina “*Nafarroaren aldeko jarduna euskaltasunari lotuta ikusi nahi dut; bestela ez zait interesatzen*”.

Orreagatik Belaguara

Orreagan hasi eta Belaguaraino eram gaitu Morkaiko Mendizale Elkarteak. Motxilak bizkarrean hartuta, Iratiko basoaren igurtzia somatu dugu behin eta berriz, nafar mendietara ongi-etorria eginez.

Motxila, kanpin denda eta lo-zaku artean pasa genuen lehen gaua.

Iratiko basoak jarritako oztopoak gaindituz.

‘Izan haize, izan euri’, taldeak dotore erantzun zuen. Urkulu mendiaren gailurrean.

Bigarren egunean Otsagiko kanpinean pasa genuen gaua.

Udazkena heldu da... hostoekin jolasteko tartea ere izan zuten mendizaleek.

Indarrak hartzeko, ez dago Azpegiko aterpetxean mokadutxo bat jatea bezalakorik.

Orbaitzetako arma fabrika zaharra ikustera ere iritsi ginen motxila eta guzti.

Argazkitan

Joseba Asironen Nafar konkistaz berba egin zigun.

Orreaga-Belagua mendi ibilaldia.

Peru-harria bisita.

Orreaga-Belagua mendi ibilaldia.

Bertso-kantu afari nafarra Gaztetxean.

Kike Diez de Ulzurrun euskarak Nafarroan bizi duen egoeraz jardun zen.

Asisko Urmeneta izan genuen Gartxot aurkezten.

Orreaga-Belagua mendi ibilaldia.